

JORDI CARBONELL I DE BALLESTER, UNA VIDA DE LLUITA
(1924-2016)

El 22 d'agost de 2016, als 92 anys d'edat, ens deixà Jordi Carbonell i de Ballester, després d'un ràpid empitjorament del seu estat de salut. Llicenciat en Filologia Romànica per la Universitat de Barcelona en els anys de la sinistra postguerra, es formà en els Estudis Universitaris Catalans, on fou alumne de Ramon Aramon i de Jordi Rubió i on posteriorment ell també seria professor. Acabada la carrera i el servei militar, cridat per Ramon Aramon renuncià a una feina estable per incorporar-se, com a secretari redactor, a l'aleshores clandestí Institut d'Estudis Catalans. L'any 1950 substituï Joan Triadú com a lector de català i espanyol a la Universitat de Liverpool. Dos anys després, en tornar d'Anglaterra, repregué la feina a l'Institut d'Estudis Catalans i fou membre fundador de la filial Societat Catalana d'Estudis Històrics. Sempre en estreta col·laboració amb la seva esposa, Hortènsia Curell i Sunyol (1923-2005), treballà també àrduament en la resistència cultural i en la política de l'època, com per exemple i entre altres, amb el grup clandestí Miramar —que presidia Maurici Serrahima—, en el consell de redacció de la revista *Serra d'Or*, en el Congrés de Cultura Catalana clandestí, en la campanya de suport a l'abat Escarré, en la campanya «Volem bisbes catalans», en el Comitè Onze de Setembre, en la comissió de suport als tancats en la Caputxinada, etc. I, entre 1965 i 1971, fou el director d'una de les obres cabdals empreses per la cultura catalana durant la segona meitat del segle xx: la *Gran Enciclopèdia Catalana*. L'any 1970 començà a fer classes a la Universitat Autònoma de Barcelona i fou un dels principals impulsors de l'Assemblea de Montserrat, que es reuní el desembre d'aquell any en solidaritat amb els condemnats a mort en el procés de Burgos i amb el poble basc. El seu tarannà conciliador i la seva bona relació amb l'aleshores abat del monestir Cassià Just el convertiren en una persona decisiva en la que es conegué com a Tancada dels intel·lectuals a Montserrat, i ell mateix s'encarregà de fer arribar a l'estranger el manifest que s'hi redactà. Com a conseqüència d'aquesta tancada, i en negar-se a utilitzar cap altra llengua que no fos la catalana en els interrogatoris policials, fou empresonat i sotmès a observació psiquiàtrica. I, en sortir de la presó, fou expulsat de la universitat, segons sembla vetat per l'aleshores vicepresident del govern espanyol Carrero Blanco. Després vingué la seva abnegada participació en la preparació i la creació de l'Assemblea de Catalunya (1971) i, més endavant, una nova detenció, amb els 113 de l'Assemblea (1973), a conseqüència de la qual fou torturat físicament i psicològica, i novament empresonat.

Però aquest intens activisme polític, Carbonell, des de l'Institut d'Estudis Catalans o des de la universitat, el combinà sempre amb la recerca sobre la llengua i la literatura catalanes. Ingressà com a membre numerari de la Secció Filològica de l'Institut l'any 1972 i, posteriorment, hi ocupà diversos càrrecs, com ara el de secretari general adjunt de l'Institut (1984-1989), secretari de la Secció Filològica (1989-1995) o director de l'Oficina d'Onomàstica i Toponímia (1991-1996). Com a investigador, i amb aportacions de primer ordre, s'ha ocupat de diferents temes. Cal esmentar, per exemple, els seus primers estudis sobre autors clàssics valencians als quals s'havia dedicat poca atenció fins llavors —iniciats en la seva època d'estudiant amb Hortènsia Curell, amb *Un aspecte de la influència llatina en la prosa catalana medieval*, premi Francesc Cambó (1950) i encara inèdit—, com era el cas d'Antoni Canals i, sobretot, de Joan Roís de Corella; els seus treballs sobre teatre —fou responsable de la secció teatral de *Serra d'Or* durant els anys seixanta—, els que tracten de la producció teatral nord-catalana del segle xviii i els estudis fonamentals que dedicà a les obres dramàtiques de Josep M. de Sagarra i de Joan Oliver; les publicacions sobre la història social i política de la nostra llengua; i, molt especialment, els seus descobriments sobre la literatura il·luminista menorquina i les obres de Joan Ramis i d'Antoni Febrer i Cardona, que han permès parlar del “període menorquí de la literatura catalana”; a més, és clar, dels treballs sobre la llengua i la literatura catalanes a Sardenya, com ara, i entre altres, la síntesi sobre la llengua

catalana en aquesta illa, llegida com a lliçó inaugural del curs acadèmic 1994/1995 a la Universitat Autònoma de Barcelona, que per a ell fou com una mena de reparació de l'expulsió que en patí l'any 1974, o l'esplèndid volum col·lectiu *Els catalans a Sardenya* (1984), que codirigí amb Francesco Manconi i que es publicà en doble versió catalana i italiana.

Però l'expulsió de la universitat i els greus problemes que arrossegava Enciclopèdia Catalana, i que culminaren amb el seu tancament durant uns anys, comportaren serioses dificultats per a la subsistència d'una família amb quatre fills, moments en què només pogué comptar amb l'ajuda de la Fundació Jaume Bofill dirigida per Jordi Porta —que li encarregà el que ha estat el seu gran projecte per desgràcia inacabat: la història social i política de la llengua catalana. Fou llavors que, amb moltes dificultats, els seus col·legues italians aconseguiren la creació d'una càtedra de llengua i literatura catalanes a la Universitat de Càller (Sardenya), l'any 1974, pensant en la possibilitat que pogués presentar-s'hi. Un cop guanyat el concurs i superats els problemes burocràtics, s'hi incorporà el març de 1976. Sardenya representà la seguretat d'una feina estable, però, «bé que dolç» —com ell deia—, era també l'exili, la solitud i l'enyorament familiar. Jordi Carbonell estimà profundament aquest generós país d'acollida, fins al punt de refusar el trasllat de la càtedra a Roma, com li van suggerir al cap d'un temps. I puc donar testimoni —perquè ho vaig poder comprovar en les dues ocasions en què va tenir la gentilesa de convidar-me a fer-hi classes, ja a començament dels anys noranta— de l'enorme estima que sentien per ell tant alumnes com professors, alguns dels quals em comentaven la gran admiració que els havia produït que un professor estranger, com era ell, sovint comencés les seves intervencions en les assemblees de la Facultat amb un «*Noi sardi...*». «Sardenya, és la meua segona pàtria, després dels Països Catalans», deixà escrit en les seves memòries. Sardenya, a més, li facilità el contacte amb l'Alguer, on tenia grans amics, com per exemple el també enyorat lingüista i poeta Rafael Caria.

Impulsor dels estudis catalans en universitats estrangeres, primer a Liverpool i després a Càller, fou membre fundador i honorari de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Com també fou membre fundador de l'Associazione Italiana di Studi Catalani, la qual presidí (1992-1995), i n'organitzà el col·loqui que tingué lloc a la Universitat de Càller l'any 1995. Encara en l'àmbit universitari, però a casa nostra, ensenyà habitualment en la Universitat Catalana d'Estiu des del segon any (1970) i en fou president honorari els anys 1971 i 1972. I al costat de la recerca i la docència, no podem oblidar el seu conreu constant de la poesia, una poesia que va circumscriure al cercle familiar i que no va fer pública fins després de la mort de la seva esposa com a homenatge a la seva estimada companya de vida i d'ideals: *Hortènsia* (2007).

Després de la mort del dictador, continuà treballant per a l'Assemblea de Catalunya i fou un dels oradors de l'acte unitari de commemoració de l'Onze de Setembre que es féu a Sant Boi de Llobregat l'any 1976 —un dels actes culminants de la seva actuació pública, segons reconegué. Hi llegí un discurs que fou rebut amb entusiasme pels centenars de milers de manifestants i on ens ha deixat el conegut advertiment, avui tan adient, de «no volem que la prudència ens faci traïdors». Fou proposat per formar part de la candidatura al Senat de l'Entesa dels Catalans, que finalment rebutjà en no ser admesa la reivindicació del dret d'autodeterminació. Érem al començament de les renúncies de la Transició. Participà en la campanya contra la Constitució escrita entre remor de sabres, defensà l'Estatut de Sau com un acord de mínims i no participà en la campanya ni en la votació de l'Estatut absolutament retallat que es va acabar aprovant. Les claudicacions i renúncies de la classe política catalana crearen un desencís general que va tenir com a resposta el moviment Nacionalistes d'Esquerra, que ell encapçalà. Malgrat les expectatives generades, Nacionalistes d'Esquerra no obtingué representació parlamentària, però tot i les dificultats, la seva actitud no claudicant fou la punta de llança de la dignitat davant de les agressions antidemocràtiques que es patiren en aquells anys, com el cop d'estat del 23 de febrer de 1981 o el «Manifiesto de los 2.300», i fou cabdal també en la creació de la Crida a la Solidaritat en Defensa, de la Llengua, la Cultura i

la Nació Catalanes, nom suggerit pel mateix Carbonell. I si bé a l'inici s'hi oposà pel fet que es desenvoluparia només en llengua espanyola, a prec de Jordi Maragall acabà participant i tingué un paper molt rellevant en la trobada «Relaciones de las culturas castellana y catalana: encuentro de intelectuales», que la Generalitat de Catalunya organitzà a Sitges el mes de desembre de 1981. Els mateixos intel·lectuals espanyols que hi participaren, fins i tot els més progressistes, manifestaren que la solució federal era impossible a Espanya, i quedà clar que l'única via possible era la de la independència, que ell continuava defensant.

Sempre amb l'objectiu d'aconseguir la unitat de les forces de l'esquerra nacional, el moviment de Nacionalistes d'Esquerra es convertí en l'Entesa dels Nacionalistes d'Esquerra. Però, avançat al seu temps, si bé aquest projecte aconseguí el suport de personalitats importants d'arreu dels Països Catalans, mai no arribà a ser un autèntic moviment de masses. I, finalment, bona part dels seus militants acabaren integrant-se a Esquerra Republicana de Catalunya, ara ja un partit clarament independentista. Carbonell en fou el president (1996-2004), fins que complí vuitanta anys.

Per a un lluitador com ell, però, l'edat no fou mai una excusa per defugir el que considerava que eren les seves obligacions. Per això continuà assistint i participant, i en cadira de rodes, quan li va caldre, a les reunions de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, als consells nacionals d'Esquerra Republicana de Catalunya o a les diferents grans mobilitzacions que hi ha hagut al nostre país l'Onze de Setembre d'aquests darrers anys. I encara trobà temps i energia per escriure un valuósíssim volum de memòries: *Entre l'amor i la lluita. Memòries* (2010).

Jordi Carbonell ha tingut una vida llarga i plena que, afortunadament en el seu cas, va poder veure reconeguda en rebre nombroses distincions i homenatges, tant des de l'àmbit acadèmic com del cívic i polític. Quan va jubilar-se, la Universitat de Càller li dedicà la *Miscellanea in onore del Prof. Jordi Carbonell*, publicada en quatre volums del número XV dels *Annali della Facoltà di Magistero dell'Università di Cagliari* (1991-1992). Promoguda per l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, l'Institut Menorquí d'Estudis i les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, els *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* li dedicaren la *Miscellània Jordi Carbonell*, publicada en sis volums, del XXII al XXVII (1991-1993). La revista *Randa* publicà un *Homenatge a Jordi Carbonell*, també en sis volums, del 55 al 60 (2005-2007). La *Revista de Menorca* li organitzà un homenatge públic i la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans l'homenatjà també amb motiu del seu vuitantè aniversari. La Fundació Josep Irla li organitzà un multitudinari homenatge a les Drassanes de Barcelona, el dia de Sant Jordi de 2004, en deixar la presidència d'Esquerra Republicana de Catalunya. Fou condecorat amb la Creu de Sant Jordi (1984), l'Estelada d'Or (1989), la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya (2002) i la Medalla d'Honor de la ciutat de Barcelona (2002). I obtingué el premi Taula d'Or, del Consell de Menorca (2010), el premi Dignitat, de la Comissió de la Dignitat (2014), i el premi Pompeu Fabra (2016), de la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya.

Ens ha deixat sense haver pogut veure la República Catalana per la qual tant havia lluitat. Però el seu mestratge i el seu llegat, fets d'honestetat, dignitat, generositat i valentia, han de refermar el nostre compromís i guiar els nostres passos en l'anhel col·lectiu de Justícia i de Llibertat.

August BOVER I FONT
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans